

Magánfelvilágosodás

Fejezetek egy leveleskönyvből. Palásthy Márton levelei Koppi Károlyhoz 1780–1783. Szerk.: Balogh Piroska. Fiatal filológusok füzetek sor. Szeged, k. n., 2008. 210.

A 18. SZÁZADI magyar történelemre fókuszáló történeti, illetve irodalomtörténeti kutatások egyik örömteli fejleménye az utóbbi időben több igényes forráskiadvány megjelenése.¹ Régebben jórészt a század utolsó évtizedére vonatkozóan rendelkezünk ilyen munkákkal. Elég, ha a teljesség igénye nélkül a Benda Kálmán és Mályusz Elemér szerkesztette köteteket² vagy a korabeli sajtót bemutató munkákat³ említjük. Ezek a kiadványok rendszerint a korszak Habsburg (főként józsefi) politikájáról, a nemzeti problematika különböző aspektusairól vagy éppen a jakobinus mozgalomról szóló szövegeket adnak közre. Mostanra, nagyrészt az irodalomtörténeti kutatásoknak köszönhetően, bővülni látszik a paletta. Mindezért Balogh Piroska egymaga is rengeteget tett, nevéhez a fordítások és szövegkiadások mellett számos irodalom- és eszmetörténeti szempontból egyaránt érdekes publikáció kapcsolódik.

A *Fiatal filológusok füzetek* sorozat 18–19. századra vonatkozó alsorozatának harmadik darabja, melynek alapja tulajdonképpen Balogh Piroska egykori szakdolgozata, a kontextualizáló célzatú bevezető tanulmány után a 18. század két, eszmetörténeti szempontból igen érdekes figurájának 1780 és 1783 közötti levelezésbe enged bepillantást. Koppi Károly történészprofesszor a korszak jóval többet tárgyalt alakjának számít a szakirodalomban, mint egykori diákja, a kérdéses időszakban a bécsi Magyar Kancellária alkalmazásában álló Palásthy Márton.⁴ Kettejük levelezésének most közzétett részlete sok tekintetben gyarapíthatja, árnyalhatja ismereteinket a korabeli magyar „értelmiség” kapcsolatrendszeréről. Balogh Piroska 59 latinul íródott levelet közöl magyar nyelven, regesztával ellátva. Mindezt remekül kontextualizálja a historiográfiára, az eddig hiányzó életrajzi adatokra és az 1780-as évek szellemi-politikai szerveződésének jellegére fókuszáló bevezető tanulmány.

Palásthy kapcsán Balogh Piroska találóan jegyzi meg, hogy életrajzával kapcsolatban több a dekonstrukciós, mint a rekonstrukciós lehetőség, hiszen Palásthy Pál családtörténeti monográfiája, illetve néhány egyéb feldolgozás ellenére meglehetősen kisszámú adat áll rendelkezésre. Közvetett forrásokból, illetve magából a levelezésből azonban megtudható néhány adat születéséről, iskoláiról, Kassához való kötődéséről, hivatali előmeneteléről és munkájáról vagy éppen kiterjedt kapcsolatairól.

¹ A szöveg az OTKA NI-69207 számú pályázatának támogatásával készült.

² BENDA, 1952–57.; MÁLYUSZ, 1926.

³ Lásd például KÓKAY, 1981.

⁴ Koppi kiterjedt levelezéséből Orczy Lőrinc hozzá írt levelei is olvashatóak nyomtatásban: BALOGH, 2008. A Palásthyra vonatkozó egyik legfrissebb kutatáshoz lásd SZILÁGYI, 1998.

De miről is olvashatunk a levelekben? A szövegek jelentős része szubjektív, ha úgy tetszik „belső” hivatali beszámoló a Kancellárián és az udvarban folyó eseményekről, rendeletek előkészítéséről, s bepillantást engednek a levelek a hivatal működésének mechanizmusába is. Palásthy olyan nagyjelentőségű mozzanatok kapcsán fejtette ki véleményét, mint a szerzetesrendek feloszlatása, a vallási tolerancia⁵ és az ehhez közvetlenül kapcsolódó türelmi rendelet. A diplomáciai látogatásokról szintén részletes beszámolót küldött Koppinak. Sokat foglalkozott Magyarország birodalmon belüli helyzetével, és eljutott Magyarország nagyobb, esetenként teljes önállóságának szükségességéig. Közjogi felfogása közel állt számos egyéb korabeli felfogáshoz, Balogh hangsúlyozza is nézetei hasonlóságát Koppi 1790-ben készült politikai röpiratában foglaltakhoz.

A tudományos kutatás, tudományszervezés problémája szintén a levelezés fontos részét képezte. Palásthy hatodik levelében említést tett például Koppival közös régi tervükről, mely szerint kívánatos lenne elkészíteni egy Magyarország teljes körű ismertetését tartalmazó munkát, amely angol minta szerint tartalmazná a Magyar Királyság népességének, történetének, földrajzának leírását, politikai és jogi rendszerének, vallási viszonyainak, műveltségének, kereskedelmének, gazdaságának bemutatását. Többek közt ehhez a tervhez kapcsolódnak azok a levelek is, melyek a különböző, Bécsben található források és történeti szakmunkák összegyűjtését, lemásoltatását célozták, és szorgalmazták egyfajta tudományos infrastruktúra létrehozását. Ez a szándék is létrehozott egy kapcsolatháló, ezt mutatja a néhány erdélyi tudós között folyó, részben már feltárt levelezés is.

Bepillantást nyerünk a levelekből az önálló magyar szabadkőműves mozgalom korai időszakába vagy éppen a bécsi hivatali és köznapi élet forgatagába, melyet az olyan események tettek még színesebbé, mint a történeti irodalomban fordított Cannossa-járásként ismert bécsi pápalátogatás, amely a józsefi egyházpolitikára választott, vagy az orosz nagyherceg látogatása. A levelezőpartnereket foglalkoztatta a pesti egyetemi könyvtár körüli hatalmi harc, a császári rendeletek és fogadtatásuk, amint az egykorú nyugat-európai események is.

Miért is érdekes ez a rendkívül sokrétű levélfolyam? Ahogy maga Balogh is megjegyzi, a levelek egyrészt Palásthy személyes benyomásairól, véleményéről árulkodnak, aminek kétségkívül lehetnek mentalitástörténeti hozadécai. Ehhez rögtön azt is hozzátehetjük, hogy sokat elárulnak a korszak politikai diskurzusának jellegéről, nevezetesen annak rendkívüli összetettségéről is. Ami azonban ennél is fontosabb, az tulajdonképpen a leveleken keresztül hol élesebb, hol életlenebb kontúrokkal kirajzolódó „értelmiségi” kapcsolatháló kiterjedtsége, sőt, e sűrűnek mondható kapcsolatháló puszta létezésének ténye.

A levelezés, mint forrástípus jellegzetessége és jelen esetben jelentősége is abban áll, hogy nem nyilvános csatornán keresztül figyelhetjük meg a politikum szféráját, a kapcsolatrendszer és az információáramlás mechanizmusát. Ez a munka legfőbb erénye és hozadéka. A kötet koncepcionális hibájának pedig azt lehetne tekinteni, hogy a levelezést csupán az egyik oldalról, Palásthy szemszögéből mutatja be. Nyilván előnyösebb volna a Koppi által írt válaszleveleket Palásthy soraival egy

⁵ A harmadik levélben a tolerancia politikai értelemben vett lehetetlensége kapcsán állapítja meg, hogy a protestánsok nem csupán lelkiismereti, hanem polgári szabadságot is követelnek.

kötetben olvasni, a tézisek és a fő mondanivaló azonban így is világos marad: egy épülő, fejlődő kapcsolatrendszert vehetünk szemügyre már az 1780-as évek elején. Történeti irodalmunk sok esetben hangsúlyozza, hogy a magyarországi értelmiségi csoportok szerveződése az 1790-es évek kezdetén vált különösen aktívvá. A Palásthy és Koppi levelezéséhez hasonló források azonban világosan mutatják, hogy ezek a kapcsolatok már jóval korábban meglehetősen intenzívvé váltak, s ha a levelekben felbukkanó nevekre nézünk, ott sok esetben ugyanazok bukkannak fel, mint akiket eddig főként egy évtizeddel későbbi szerepvállalásuk miatt ismertünk. Ezt a kapcsolathálót pedig sok esetben már a nyolcvanas évek elején is hasonló célok eléréseért lehetett mozgósítani, mint a későbbiekben. Palásthy levelezése pedig alkalmas arra, hogy felfedjük a hálózat csomópontjait. Ez a hálózat egyúttal az összeurópai, illetve birodalmi cirkulációba is bekapcsolódott, hisz helyi, bécsi, kassai, illetve szabadkőműves kapcsolatait (például Bretschneider, Nicolai) egyaránt aktívan ápolta. Mindez rendkívül érdekes lehet az alkotmányjogi gondolkodás, illetve egyes politikai fogalmak adaptációjának kutatása során (ebből a szempontból különösen érdekesek a Palásthy által Koppinak ajánlott francia és angol olvasmányok: Raynal, Buffon és Robertson munkái).

Ami tehát egyértelműen látszik a levelezésből, az a kapcsolatrendszer kiterjedtsége, Palásthy fontos összekötő, informátori, illetve szervezői-operátori szerepe. A korpusz sajtó alá rendezését, illetve a bevezető tanulmányt gondos filológiai háttér munka, következetes fogalomhasználat, valamint problémaérzékenységre valló kérdések jellemzik. Mindez számos hasonló irányú kutatás és szövegkiadás számára jelenthet a jövőben inspirációt, hiszen a korszak bővelkedik eszmetörténetileg ígéretes kiadatlan forrásokban, valamint érdekes, sosem kanonizált életművekben.

Kovács Ákos András

Felhasznált irodalom és rövidítések

BALOGH

2008 BALOGH Piroska: A költő és a történetíró. Orczy Lőrinc levelei Koppi Károlyhoz. Orczy Lőrinc levelei Koppi Károlyhoz. In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk.: KRÁSZ Lilla – OBORNI Teréz. Budapest, ELTE Eötvös, 2008. 119–134.

BENDA

1952–57 BENDA Kálmán: *A magyar jakobinusok iratai. I–III*. Budapest, Akadémiai, 1952–1957.

KÓKAY

1981 *Magyar Hírmondó: az első magyar nyelvű újság. Válogatás*. Szerk.: KÓKAY György. Budapest, Gondolat, 1981.

MÁLYUSZ

1926 MÁLYUSZ Elemér: *Sándor Lipót főherceg nádor iratai. 1790–1795*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1926.

SZILÁGYI

1998 SZILÁGYI Márton: *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998.